

EESTI TEADUSAJAKIRJADE KIRJASTAJATE NÕUPIDAMINE ¹

Eesti teaduste akadeemia kirjastus tähistas 70. aasta täitumist akadeemia teadusajakirjade publitseerimise algusest konverentsiga „Avatud juurdepääsu väljakutsed“. Konverents toimus Eesti teaduste akadeemias Tallinnas, Toompeal 26. mail 2022 (kell 10.00 kuni 16.00) ning sinna olid kutsutud Eesti teadusajakirjade peatoimetajad ning teised kirjastamisega seotud inimesed.

Meie rahvusvahelise perioodilise levikuga eelretsenseeritud, avatud juurdepääsuga ja rahvusvahelise toimetuskolleejumiga kolmekelset teadusajakirja² esindasid peatoimetaja Matti Raudjärv ja toimetaja-konsultant Ruth Tammeorg (Tartu ülikooli Ametiühingu esimees; raamatukoguhoidja /VI kvalifikatsiooni tase/).

Konverentsi korraldas Eesti teaduste akadeemia kirjastus koostöös Eesti teaduste akadeemiaga.

Konverentsi kutsele oli kokku kutsumise eel-mõteteks kirjutatud:

¹ Käesolev lühiartikkel-ülevaade on koostatud tuginedes konverentsi programmile:

[<https://www.akaadeemia.ee/sundmused/konverents-avatud-juurdepaasu-valjakutsed/>] ja kohapeal kuuldule ning jagatud infomaterjalile. Ülevaate koostaja: Matti Raudjärv (MR; 28.05.2022).

² „*Estonian Discussions on Economic Policy/ Estnische Gespräche über Wirtschaftspolitik/ Eesti majanduspoliitilised väätlused*“; ajakiri on indekseeritud enam kui kümnes rahvusvahelises andmebaasis nagu *Scopus, DOAJ, EBSCO, ECONIS, SSRN* jt; tellijaks on hulk aastaid ka USA Kongressi Raamatukogu olnud. Eesti teadusinfosüsteemis (ETIS) on ajakiri paigutatud kategooriasse 1.1. ning ilmub koostöös suuremate ja tuntumate Eesti, Georgia, Saksamaa, Venemaa jt ülikoolide-kõrgkoolide ja instituutide majandusteadlastega. Esmailmumine oli aastal 1984 (teeside-artiklite kogumikuna), seejärel 1994–2006 (teadusartiklite kogumikuna), 2007st perioodilise teadusajakirjana. Kirjastajaks on eesti kirjastus-, majandusuuringute, konsultatsiooni- ja koolitusfirma Mattimar OÜ ja kaaskirjastajaks aastast 2001 on saksa teaduskirjastus Berliner Wissenschafts-Verlag, kellel täitus käesoleval aastal 60 aastat tegevusest. Alates aastast 1984 on ajakirja artiklite baasil ka rahvusvahelised teaduskonverentsid toimunud (20 korda Värskas ja aastast 2013 Jänedal). Jänedal oleks pidanud käesoleval aastal kümnes konverents toimuma (üldjärjekorras juba 30-nes). Kuigi konverentsid olid ette valmistatud, tuli need kolmel aastal (2020 – 2022) pandeemia ja Ukrainas toimuva agressiooni tõttu ära jätta, sest paljudel inimestel-kolleegeidel ei olnud võimalik Eestisse tulla (või oma riigist välja sõita). Seetõttu jätsid mitmed endised ja ka uued autorid meie ajakirjale artikli kirjutamata (või lõpetamata), lubades edaspidi siiski kindlasti meile kaastööd teha ja ka konverentsil aktiivselt osaleda. Seda loodame meiegi, et nii pandeemia kui sõda Ukrainas taanduvad ja õnnelikult lõpevad.

Käesoleva ajakirja peatoimetajana (MR) ja selle ülevaate koostajana ütleksin jätkuvalt: meie ajakirja saavutused on kõik tänu meie toimkonna-meeskonna (sh nii inglise kui saksa keele tõlkide-tõlkijate ja sekretäride), küll väikese, aga sõbralikult ja üldiselt tasuta tegutsenud ning üksteist toetanud kollektiivi, ka nende, kes on paraku meie seast juba lahkunud või lihtsalt kõrvale jäänud, mujale läinud, ühine ja tubli saavutus.

MR: rõõm oli ülevaadete ja sõnavõttude-diskussioonide järel kuulda, et oleme oma ajakirjaga Eestis teiste teadusajakirjade kõrval paremate seas. Saime ka veelkord kinnitust, et oleme indekseeritud ja kategoriseeritud nii rahvusvaheliselt kui Eestis pea sama hästi kui Eesti teaduste akadeemia teadusajakirjad.

Avatud juurdepääs teaduspublikatsioonidele (*Open Access, OA*) ja sellega seonduv probleematika on täna globaalselt aktuaalsem kui kunagi varem. Sellest tulenevalt vajavad vastust paljud küsimused:

- millised probleemid kaasnevad täna artiklite avaldamisega OA ajakirjades?
- kas teadustöö finantseerijate poolt planeeritav OA nõue tekitab teadlaste seas ebavõrdsust?
- kuidas pääseda juurde praegu maksumüüri taga olevale teadussisule? Kas see süsteem tekitab teadlaste seas ebavõrdsust?
- kas praeguste poliitiliste sündmuste valguses peaksid muutuma ka avatud juurdepääsu tingimused?

Konverentsi temaatika puudutas paljusid osapooli: teadlasi, teadusadministraatoreid, -raamatukogusid ja -kirjastusi. Konverentsil said sõna kõik osapooled ja lisaks teadus-agentuur ning haridus- ja teadusministeerium.

Konverentsi kolmandas osas toimus paneeldiskussioon „Kuidas Eesti teadusajakirju nähtavamaks muuta?“, kus osalesid teadusajakirju publitseerivate kirjastuste esindajad. Esitati palju küsimusi ning toimus elav diskussioon.

Konverentsi avas, pidas tervituskõne ja juhtis akadeemik **Jaak Järv**³.

Tema eessõna:

Idee, et teadustööd peaksid olema vabalt kättesaadavad kõigile soovijatele, arenes koos interneti interneti levikuga ja esimesed teadustööde avalikud arhiivid loodi enam kui 10 aastat enne termini „avatud juurdepääs“ (*Open Access, OA*) teket aastal 1990. Avatud juurdepääsu ideed muutusid eriti populaarseks seoses teadusajakirjade tellimishindade kiire kasvuga, mis tekitas probleeme ka rikaste ülikoolide raamatukogudele, rääkimata arengumaadest. Tehniliselt toetas avatud juurdepääsu ideed teadusajakirjade elektroonilise publitseerimise tormiline areng ja internetiajastu algaastate illusioon, et veebis võib kõik olla tasuta kättesaadav. Nii kirjutasid aastail 2000–2001 34000 teadlast (mina sealhulgas) alla avatud juurdepääsu petitsioonile, lubades edaspidi mitte avaldada teadustöid tasuta ajakirjades. Samas tuules moodustus alternatiivset avaldamisvõimalust pakkuv *Public Library of Science (PLOS)*, millest on tänaseks saanud kõige suurem avatud juurdepääsu pakkuv teaduskirjastus. Võttis aga vähe aega, kui teadlased mõistsid, et tegelikult pöörati ümber kasumi teenimise mehhanism: tavalise teadusajakirja korral tekib kasum ajakirja tellimisel (artiklite lugemisel), kuid uue skeemi kohaselt artiklite avaldamisel. Samas jäi alles avatud juurdepääsu idee oluline tuum: teadusinfo kättesaadavus kõigile soovijatele. Kui leitakse viis, kuidas tasuta teadusartiklite publitseerimise kulud, siis muutub avatud juurdepääs kiiresti teadustööde

³ Eesti teaduste akadeemia peasekretär, Eesti teaduste akadeemia kirjastuse kirjastusnõukogu esimees ning ajakirja *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences* peatoimetaja. Tartu ülikooli orgaanilise keemia õppetooli juhataja, professor. Tema teadustöös on peamisteks uurimisvaldkondadeks olnud biokatalüüsi ja retseptoorsete protsesside spetsiifilisuse ning mehhanismide uurimise keemilise kineetika ja teiste füüsikalise-keemiliste meetodite abil. Ta on Uppsala ülikooli (Rootsi) ja Kuopio ülikooli (Soome) auctor.

avaldamise peamiseks teeks. Seda teed otsitakse mitmel tasemel ning sellega tegeleme ka konverentsil.

I sessioon: Avatud juurdepääs (Open Access, OA) eile, täna, homme

Toimused järgmised ettekanded:

- **Pippa Smart**⁴, *The landscape of Open Access in 2022* (interneti vahendusel):
Open Access has become a normalised method of publishing scholarly information throughout the world with pressures from major funders to increase the number of *OA* articles and journals. This talk will consider where it has come from, the pressures on both publishers and researchers to publish *OA*, and the business models which are being developed to support free and unrestricted access to scholarly literature. Both *Open Data* and *Preprints* are now important components of the *Open Science* movement and their impact on research communication and on journals will also be considered.
- **Tarmo Soomere**⁵, *Avatud teadus poliitiliste pingete surve all*:
Teadlaste vahelise kommunikatsiooni alus on teaduspublikatsioonid. Nende hankimine või lugemine on aastasadu olnud kulukas. Ligi neli aastat tagasi (4.09.2018) otsustati, et Euroopa maksumaksjate toel saadud teadustulemused peavad olema kõigile tasuta kättesaadavad. Selle mõtte ehk plaani S iva on radikaalselt kiirendada teadustulemuste kasutuselevõtmist kogu maailmas. See plaan eeldas, et kogu maailmas jätkub rahu ja koostöö. Süvenevate geopoliitiliste pingete ja globaalse julgeolekuolukorra halvenemise taustal kujunes plaani rakendamine keerukaks. Jõhkrate vallutussõdade algatajatele, genotsiidi läbiviijatele ja sellist käitumist tolereerivatele ringkondadele ei ole ilmselt mõttekas võimaldada piiramatut ligipääsu uusimale teaduslikule teadmisele. Ometi tundub, et pikas perspektiivis ei ole avatud teadusele alternatiivi.

⁴ Vabakutseline teadusasutusi ja teadusajakirjade toimetajaid nõustav konsultant (*PSP Consulting*), ajakirja *Learned Publishing* peatoimetaja.

An editorial and publishing consultant with many years' experience of providing training to editors and publishing staff. In addition to running courses around the world, she is also Editor-in-Chief of *Learned Publishing*, and Past-President of the European Association of Science Editors (WASE). She provides advice and consultation to a range of learned associations and editorial groups.

⁵ Akadeemik, Eesti teaduste akadeemia president. Eesti mereteadlane ja matemaatik, Tallinna tehnikaülikooli täisprofessor tennuris, küberneetika instituudi lainetuse dünaamika labori juhataja. Teaduslik huvi on koondunud tuule- ja laevalainete mõõtmisele ning modelleerimisele. Oma töös pöördub ta erilist tähelepanu lainetuse dünaamikale rannikutehnikas ja -protsessides ning mere-meteoroloogiale. Ta on ajakirjade *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences* toimetaja hüdrodünaamika ja rannikutehnika valdkonnas ning ajakirja *Estonian Journal of Earth Sciences* toimetaja okeanoloogia ning meteoroloogia valdkonnas. Lisaks on ta ka Klaipeida ülikooli (Leedu) auctor ja James Cooki ülikooli (Põhja-Queensland, Austraalia) auprofessor.

- **Piret Lukkanen**⁶, 70 aastat Eesti teaduste akadeemia teadusajakirjade publitseerimisest:

1952. aastal alustas ilmumist Eesti teaduste akadeemia esimene teadusajakiri. Tänapäev on muutunud nii riigikord kui ka ajakirja algne nimi ning akadeemia ajakirju kirjastab alates 1994. aastast Eesti teaduste akadeemia kirjastus. Ettekanne andis ülevaate, kuidas on toimunud Eesti teaduste akadeemia ajakirjade kujunemine, milliseid ajakirju annab kirjastus välja täna, millised on olnud viimaste aastate olulisemad muutused ning kas ja kuidas toetab kirjastus avatud juurdepääsu ideid ning teadlaste tööd.

Eesti teaduste akadeemia rahvusvahelised, avatud juurdepääsuga, eelretsenseeritud ja rahvusvahelise toimetuskolleegiumiga seitse teadusajakirja (kõik ETISE kategoorias 1.1, indekseeritud andmebaasides, nagu *Scopus*, *Web of Science*, *EBSCO* jt):

Proceedings of the Estonian Academy of Sciences (ilmub alates 1952; peatoimetaja: Jaak Järv; artiklid inglise keeles, eesti keelsed kokkuvõtted, kvartaalselt koostöös Tallinna tehnikaülikooli ja Eesti maaülikooliga);

Estonian Journal of Earth Sciences (ilmub alates 2007; peatoimetaja: Olle Hints; kvartaalselt, koostöös Tallinna tehnikaülikooli, Eesti maaülikooli ja Tallinna ülikooliga);

Oil Shale (ilmub alates 1984; peatoimetaja: Andres Siirde; artiklid inglise keeles, kvartaalselt, koostöös Tallinna tehnikaülikooli ja Eesti maaülikooliga);
Acta Historica Tallinnensa (ilmub alates 1997; peatoimetaja: Marek Tamm; artiklid inglise ja eesti keeles, kaks korda aastas, koostöös Tallinna ülikooliga);

Linguistica Uralica (ilmub alates 1997; peatoimetaja: Gerson Klumpp; artiklid inglise, saksa ja vene keeles, kvartaalselt);

Estonian Journal of Archaeology (ilmub alates 1997; peatoimetaja: Valter Lang; artiklid inglise ja saksa keeles, kaks korda aastas, koostöös Tartu ülikooli ja Tallinna ülikooliga);

Trames (ilmub alates 1997; peatoimetaja: Urmas Sutrop; artiklid inglise keeles, eesti keelsed kokkuvõtted, kvartaalselt).

II sessioon: Open Access mured ja lahendused

Toimused järgmised ettekanded:

- **Kristi Viiding**⁷, *Humanitaari ja vajadustest ja võimalustest ligipääsul teaduspublikatsioonidele:*

⁴ Eesti teaduste akadeemia kirjastuse direktor. Varem töötanud akadeemia kirjastuses ajakirjade *Estonian Journal of Archaeology* ja *Estonian Journal of Earth Sciences* tegevtoimetajana ning *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences* ja *Oil Shale* keeleteimetajana.

⁷ Eesti teaduste akadeemia Underi ja Tuglase kirjanduskeskuse vanemteadur alates 2017. aastast. Õppinud Tartu ülikoolis eesti keelt, kirjandust ja klassikalist filoloogiat ning omandanud

Ajalooliste materjalidega töötava filoloogi juurdepääsu vajaduse teaduskirjandusele võib jagada kolme gruppi: ajalooliste alliktekstide kättesaadavus, varasemate tekstide kohta kirjutatule ligipääs ning nüüdisaegse teaduskirjanduse kättesaadavus. Kõige keerulisem on nüüdisaegse teaduskirjandusega. Ettekandes arutati isiklikul kogemusel põhinevaid näiteid kolmest vajalikest tekstigrupist ja juurdepääsust neile Euroopa teadisruumis.

- **Marika Meltsas**⁸, *Avatud juurdepääs Eesti teadusele:*
Ettekandes anti ülevaade viimaste aastate trendidest eesti teadlaste artiklite avatud juurdepääsuga publitseerimisel rahvusvahelises võrdluses ning arutati erinevate majandusmodelite ja strateegiate üle avatud juurdepääsu osakaalu suurendamiseks.
- **Andres Kollist**⁹, *Info omanik, väärtus, hind:*
Vabas demokraatlikult arenevas ühiskonnas on oluline n-õ igameheõigus teadmiste, õigusinformatsioonile. Samas on informatsioon, eriti aga kvaliteetne teave ressurss, millel on hind. Kes maksab, see on küsimus? Teadusinformatsiooni ostmine ja kättesaadavaks tegemine on kallid. Tehes raskeid poliitilisi valikuid tuleb otsustada, kellele ja mida. Kas suurem ja parem valik vähematele või tagasihoidlikum valik rohkematele? Elektroonselt kättesaadava informatsiooni levitamisel on suur erinevus angloameerikaliku ja euroopaliku õigusruumi vahel. Kas n-õ õilsatel eesmärkidel, hariduse ja teaduse huvides, tohib informatsiooni vabalt kasutada või tuleb teabe levi eelnevalt kokku leppida omaniku, autori või tema pärijatega?
- **Martin Eessalu**¹⁰, *Riigi varade ja avatud teaduse raamistik:*
Teadustulemuste ja uuringuandmete kättesaadavuse parandamine ning avatud teaduse põhimõtete rakendamine on üks teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse (TAIE) arengukava eesmäärke. Tulemuste võimalikult laialdane avamine – seda nii teadlastele, ettevõtjatele kui ühiskonnale laiemalt – on teema, kus me ei küsi **kas**, vaid **millal** ja **kuidas**? See, milliste

doktorikraadi klassikalises filoloogias. 1996–2017 töötas Tartu ülikoolis klassikalise filoloogia eriala õppejõu ja professorina. Rahvusvahelise uuslatinistide assotsiatsiooni peasekretär.

⁸ Eesti teaduse infosüsteemi (ETIS) osakonna juhataja, Eesti teadusagentuur. Samuti rahvusvahelise raamatukogude võrgu (EIFL) koordinaator Eestis, aastaid on tegelenud teadusinformatsioonile juurdepääsu hankimisega ELNET konsortsiumis.

⁹ Tallinna ülikooli akadeemilise raamatukogu direktor, raamatukoguvõrgu ELNET konsortsiumi juhatuse liige. Eesti teaduse infrastruktuuride teekaardi objekti „Eesti e-varamu ja kogude säilitamine“ üks algatajatest. Suunab nimetatud objekti kahe komponendi: e-varamu portaali ja TLÜ akadeemilise raamatukogu digikeskuse ning elektroonilise teadusraamatukogu ETERA arendamist.

¹⁰ Haridus- ja teadusministeeriumi teadustaristu valdkonna juht, kelle vastusalasle kuulub sel alal tuleviku plaanimine, teaduse digiteemad seadmine ning keele ja kultuuri valdkonna teadus- ja arendustegevuse programmide suunamine.

põhimõtete alusel ning millise rollijaotusega seda tehakse, lepitakse kokku Eesti avatud teaduse raamistikus, mis 2022. aasta jooksul kinnitatakse.

III sessioon: Kuidas Eesti teadusajakirju nähtavamaks muuta?

Arutelu juhtis akadeemik **Jüri Engelbrecht**:¹¹

Teadustulemuste avaldamine on enesestmõistetav ja Eesti teadusajakirjad on osa Eesti kultuurist. Tehniliste küsimuste analüüsi kõrval tuleb mõelda ka sügavamalt: leida vastus fundamentaalsele küsimusele, kuidas väärtustada teadustulemuste sisu. Tänapäeval on liigne rõhk läinud mitte sisule, vaid arvuliste näitajatele (nn katataksofiilia), mis on meeltnõnda ametnikele. Milline on aga teadlaste, teadusjuhtide, rahastajate, andmebaaside valdajate ja ühiskonna roll sisu väärtustamisel?

Arutelul osalesid sõnavõtjatena-diskutantidena:

- **Ivo Volt**¹² (TÜ kirjastus),
- **Reili Argus**¹³ (TLÜ kirjastus),
- **Johanna Ross**¹⁴ (ajakiri *Keel ja Kirjandus*),
- **Timo Kikas**¹⁵ (EMÜ ajakiri *Agronomy Research*),
- **Piret Lukkanen**¹⁶ (Eesti teaduste akadeemia kirjastus).

Konverentsil ja arutelul ei osalenud paraku **Ott Raun** (Rahvusarhiiv; ajalookultuuri ajakirja *Tuna* peatoimetaja).

Arutelul esitati osalejatele ka hulgaliselt küsimusi ja tõstatati probleeme, mis kindlasti edaspidi lahedusi vajavad.

Konverentsi kokkuvõtted ja lõppsõnad:

Akadeemia president, akadeemik **Tarmo Soomere** ja akadeemik **Jaak Järv**.

¹¹ Eesti mehaanikateadlane, Eesti teaduste akadeemia president aastatel 1994–2004 ja asepresident 2004–2014, Tallinna tehnikaülikooli emeriitprofessor. Uurimistöö peasuunad on teoreetiline mehaanika, matemaatiline füüsika, biomehaanika ja mittelineaarne dünaamika. On olnud ajakirja *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences* peatoimetaja ning käesoleval ajal on selle ajakirja toimetuskolleegiumi liige ning ajakirja *Trames* toimetuskolleegiumi kaasesimees. Budapesti tehnikaülikooli (Ungari) audoktor.

¹² Ajakirja *Eesti ja soome-ugri keeleteadus* peatoimetaja.

¹³ TLÜ ajakirja *Philologia Estonica Tallinnensis* peatoimetaja, Tallinna ülikooli humanitaar-teaduste instituudi eesti keele professor.

¹⁴ Ajakirja *Keel ja Kirjandus* peatoimetaja, SA Kultuurileht.

¹⁵ Ajakirja *Agronomy Research* peatoimetaja, Eesti maaülikooli metsanduse ja inseneeria instituudi biomajandustehnoloogiate õppetooli juht, professor.

¹⁶ Eesti teaduste akadeemia kirjastuse direktor.

Akadeemik Tarmo Soomere: „Eesti teaduse fenomen – akadeemia.“

Foto autor: Rene Suurkaev / ERR

* * *

Konverents andis hea ülevaate Eesti teadusajakirjade olukorrast, probleemidest ning edasistest täiustamise, veelgi parema kvaliteedi saavutamise ja arengu võimalustest.

Siinkohal on hea märkida, et meie ajakirja rahvusvahelise toimetuskolleegiumi liikmed näiteks, Georgiast, Saksamaalt ja mujalt on arengu huvides teinud ettepanekuid, et ajakirja autorid võiks oma artiklites rohkem ka meie ajakirja teiste autorite artiklitele viidata, neid tsiteerida.¹⁷

Ülevaade on koostatud konverentsi infomaterjalide ja kohapeal kuuldu alusel Tallinnas, Pirita-Kosel käesoleva ajakirja peatoimetaja Matti Raudjärve poolt, tema villas-kodukontoris ajavahemikul 28. mai kuni 1. juuni 2022.

¹⁷ Tõe huvides võiks lisada, et Eesti ülikoolide ja teiste kõrgkoolide üliõpilased, kasutades oma kirjalike tööde tegemisel meie ajakirjades avaldatud artikleid, tsiteerivad ka meie autoreid ja nende töid. Kuna meie ajakirja on levitatud nii saksa kaaskirjastaja poolt Saksamaal, aga ka paljude riikide ülikoolides, siis teadaolevalt kasutavad ka nende riikide üliõpilased meie autorite töid oma töödes. Kindlasti ei peaks viitamine ainult üliõpilastega piirduma.